

Àngels Sendra Morant

El fons bibliogràfic de Salvador Sastre Nadal (1848-1905)

«Ta parla, que és la meua, n'és viva i harmoniosa;
té de l'aucell les ales, té de mig món el pes;
té del cor d'Oc lo nervi, n'és com son cel hermosa,
i té, per nostres llavis, amant i carinyosa,
records tan dolços sempre com té pel nin lo bres.»

JOAN BAPTISTA PASTOR AICART

Fa uns dies, mentre prenia un tallat en una cafeteria, un dels interlocutors d'una tertúlia de l'emissora de ràdio que hi havia sintonitzada va dir: «El sector de la construcció no volverá a ser lo que un día fue, por eso los constructores tienen que aprender otros oficios; las carreras universitarias de humanidades, lo mismo». No hi estic d'acord. El bon ús de la llengua i de la literatura pot ser tan meravellós com perillós. Les persones adquirim coneixements culturals mitjançant la lectura, aprenem a expressar-nos i ens ensenyem a interpretar els missatges, de manera crítica, i a veure què hi ha darrere de qualsevol discurs. A més a més, una llengua no serveix només per a comunicar-nos; una llengua forma part de la idiosincràsia d'una comunitat lingüística, de la cultura i la manera de ser d'un conjunt de persones que comparteixen unes tradicions i una història. Per tant, les humanitats són tan importants com ho és l'esperit crític que les persones hem de cultivar per tenir clar qui som.

La manera com podem conèixer per què avui parlem valencià o per què tenim un patrimoni cultural és veure què feren els nostres avantpassats i amb quina intenció. Salvador Sastre Nadal, metge i bibliòfil, veí de Vilallonga (la Safor), fou membre de Lo Rat Penat fins 1905 i va formar part de la generació que va reconstruir la identitat social i el prestigi lingüístic que semblava que el nostre país havia *oblidat*. Fou un intel·lectual important a la nostra comarca i, per això, cal que coneguem quin va ser el seu context i quines aportacions ens va fer, perquè el segle XIX valencià va ser decisiu per a la nostra llengua, per a la nostra literatura i, en definitiva, per a la nostra història. Així mateix, després de tres segles en *standby*, el 1859

es restabliren els Jocs Florals a València (i també a Barcelona), un certamen literari que tenia la intenció de promocionar l'ús de la llengua al nostre territori. Nogensmenys, el període anterior, l'Edat Moderna de la llengua catalana, erròniament anomenat *Decadència*, va ser difícil però no va suposar l'abandó de la cultura ni de la literatura; és evident que la producció i edició d'obres cultes en valencià va ser molt més reduïda, però no podia ser d'una altra manera ja que les condicions polítiques i socials que s'hi donaren desembocaren en conseqüències sociolingüístiques considerables, com el desús de la llengua pròpia en l'àmbit intel·lectual. Amb tot, la Renaixença, juntament amb impulsors del valencianisme, com Teodor Llorente, Constantí Llombart, Jacint Labaila, Rafael Ferrer i Bigné, Joan Baptista Pastor Aicart o Vicent Wenceslau Querol, entre d'altres, s'ocupà de recuperar un prestigi cultural i una identitat literària que havien quedat amagades, i d'establir i enfortir relacions literàries i culturals amb la resta de territoris i intel·lectuals del domini lingüístic. Com bé diu Roca en referència al líder renaixentista valencià (2007:404), «el que no es pot posar en dubte és que Llorente [...] realitzà una aportació cultural vasta, rica i efectiva. Mantingué unes estretes relacions personals i intel·lectuals amb els capdavanters literaris i socials de Catalunya, les Illes Balears i Provença. Actuà com a màxim líder social i cultural del País Valencià».

Salvador Sastre Nadal a finals del segle XIX (de l'arxiu personal de Fernando Sastre Olamendi).

Després dels Jocs Florals de 1859, no se'n tornaren a celebrar fins al 24 de juliol de 1879, un any després de la creació de Lo Rat Penat amb Teodor Llorente al capdavant. Tot i que l'objectiu principal del naixement de la societat va ser la realització periòdica d'aquests certàmens per dignificar el prestigi del valencià com a llengua culta, els membres ratpenatistes continuaren la seua tasca per conèixer el nostre territori, la gent, els costums i tradicions que, en definitiva, formaven el conjunt del país, o *regió valenciana*, com solien anomenar-lo ells. Llavors, el 24 de febrer de 1880, es crea el Centre Excursionista de Lo Rat Penat.

El 8 de juny de 1905, els membres del Centre, aprofitant l'excursió que feien a Ador, van anar a Vilallonga, però abans visitaren la Col·legiata i el Palau de la ciutat de Gandia, dos llocs que consideraven emblemàtics i així ho reflecteix la crònica de *Las Provincias* on es narra aquesta visita (Roca, 2011: 552-557). Arribaren a l'estació de Vilallonga, amb el Xit-xarra, Teodor Llorente, Josep Sanchis Sivera, Roc Chabàs, Josep Martínez Aloy, Lluís Cebrian, Pasqual Llorente, J.M. Burguera, Josep Chabret, Lluís Tramoyeres, Josep M. Bernal, Francesc Martí Grajales, Francesc Vilanova Pizcueta, Josep Valero, Josep M. Giner, Manuel Giner, Pere Massini i Lluís Cebrian Ibor (Roca, 2011:550). Moltes persones del poble van rebre els membres del Centre Excursionista, entre les quals hi era Salvador Sastre, esmentat

a la crònica de l'article «Excursiones de «Lo Rat Penat». Gandía y Villalonga» de *Las Provincias* (14-VI-1905) de la següent manera: «su consocio en Valencia, muy conocido bibliófilo, D. Salvador Sastre, rico propietario, hijo de Villalonga, que les abrió generosamente su casa, al par que les guió y ayudó eficazmente en su rápida visita por todo el pueblo» (Roca, 2011:555), on també es descriuen l'església i la capella, la manera com estan disposades, els altars que tenen i en honor a quins sants, l'estil artístic, etc., i, a més a més, «una de las más agradables sorpresas» va ser la troballa d'una làpida romana i objectes de ceràmica que es van trobar a la partida de l'Alteret, a Vilallonga, i també la fàbrica de paper de la mateixa població. I la notícia acaba perquè s'esgota l'espai de l'article referit a aquesta excursió. Tot seguit, reproduesc els fragments de la crònica de *Las Provincias* (Roca, 2011:554-557):

Es Villalonga un pueblecillo muy alegre, asentado en una colina, y presidiendo un hermoso valle, en la línea férrea de Gandía-Alcoy: su nombre es famoso en todo el reino de Valencia por su especialidad en los planteles de olivo, cuyas plantas se hallan muy acreditadas en nuestra comarca y son siempre las preferidas. Su poblado se divide en tres porciones o grupos, separados por sendos barranquillos y vulgarmente llamados *Cais, La Plasa y l'Arrabal*.

Los excursionistas fueron recibidos en la estación por numerosa comitiva, presidida por el Ayuntamiento en pleno, senyores cura y juez municipal, y otras muchas personas, siendo por todos atendidos y agasajados, y especialmente por su consocio en Valencia, muy conocido bibliófilo, D. Salvador Sastre, rico propietario, hijo de Villalonga, que les abrió generosamente su casa, al par que les guió y ayudó eficazmente en su rápida visita por todo el poblado.

La iglesia parroquial es espaciosa, con tres capillas por banda, crucero y cúpula; pero sin nada digno de especial mención, a no ser lo siguiente: el altar mayor, de orden compuesto, muy bien construido, está dedicado a los Santos Reyes, imágenes de bien trazado artístico, siendo de Vergara el lienzo que cubre a las mismas. Hay añadidas a ambos lados del portal cuatro tablitas al óleo, del siglo XV, que trata el señor cura regente de colocar en sitio más apropiado; en la sacristía otras cuatro de menos valor, pero también muy dignas de conservación y aprecio; y en la capilla de la Comunión, tres discretas esculturas de la Pasión, una cruz con el Cristo pintado (obra del siglo XVI) y una puerta policromada y con artísticos adornos del Renacimiento, que debiera trasladarse a sitio menos expuesto a su deterioro y pérdida casi segura. Los excursionistas aconsejaron, no sólo la conservación de todos esos valiosos objetos, sino también el abandono de toda restauración, sin previo informe.

La capilla de la Virgen de la Fuente, construída sobre el mismo peñasco en que nace el manatial, tiene seis altares y cúpula; es de orden corintio compuesto, como el altar mayor, que recuerda el de la Zaidía; fue dorado el año último bajo la dirección de nuestro amigo el celoso Rat Penatista D. José Bodría, que por sus compromisos artísticos no ha podido acompañarnos en esta visita, admirándose en su trabajo hermosos detalles del fino y bruñido oro, como igualmente las imitaciones de jaspes, muy bien hechas, en los altares de la Dolorosa y San Francisco. En el referido altar mayor se venera la milagrosa Imagen de Ntra. Sra. De la Fuente, que es de escultura, de como medio palmo de altura, muy bien modelada, de pie y con el niño al brazo, y afectando la usual forma de las antiguas efigies de la Virgen pero de factura relativamente moderna. Cuenta la tradición que en los comienzos del siglo XVIII, Senén Pla, de esta vecindad, leñador, la encontró en una cajita en uno de los recodos que forma en estos términos el río de Alcoy, y que en una sequía, poco después, colocada esta Imagen sobre la peña de la fuente de Villalonga, a la sazón casi sin manantial, vióse el pueblo favorecido de repente con el líquido elemento, que manó abundantísimo desde entonces; por esto creció tanto la devoción y se le levantó la capilla, que se ha engrandecido en nuestros días, y constituye el más bello monumento de la población.

Para terminar, diremos algo de una de las más agradables sorpresas que han experimentado los excursionistas en éste su realizado viaje a la comarca de Gandía: la constituye el hallazgo de una lápida romana y de varios objetos de cerámica encontrados en la partida del Alteret, término de Villalonga, en un campo secano propiedad de D. Bautista Sastre Garrigós. La lápida es sepulcral, y una tinaja y varios cacharros los conservan diferentes vecinos.

También visitaron los celosos socios de Lo Rat Penat una importante fábrica de papel, nuevamente instalada en las cercanías de Villalonga; pero nos hemos extendido demasiado, y no podemos prolongar más este artículo. Tan sólo añadiremos que de todo lo más importante se han sacado artísticas fotografías que con numerosas notas de los valencianistas que formaban parte de la expedición pueden servir de sólida base a un detenido estudio de Gandía y Villalonga.

El consoci de Lo Rat Penat, Salvador Sastre Nadal, que, com diu *Las Provincias*, va acompanyar els ratpenatistes durant la visita a la població i els va convidar a sa casa, pertanyia a una família de llauradors acomodats de Vilallonga, on va nàixer el 16 o 18 (no se sap amb exactitud) de setembre de 1848, i els seus pares, Francisco Salvador Simeón Sastre Frasquet, de Vilallonga, i Mariana Nadal Vidal, de Tollos, tingueren quatre fills més: Francisco, Onofre, Francisca i Maria.

Va estudiar el batxillerat al Col·legi de l'Escola Pia de Gandia i l'acabà el 1867 amb la qualificació d'excel·lent. Als 19 anys va començar a estudiar teologia, però prompte va decidir que el que li agradava era la medicina, i així va cursar la disciplina a la facultat de València, tot i que es llicencià a Madrid el 27 de juny de 1872, als 24 anys. Va exercir la medicina a Oliva, on Onofre, el seu germà, era rector i, poc després, es traslladà a València perquè el germà ocuparia el càrrec de plebà de Sant Martí. Els dos germans s'encarregaren, a més a més, dels estudis dels seus nebots Onofre, Francisco i José Maria Sastre Canet, fills del seu germà Francisco. Eren una família de llauradors però amb esforç Onofre i Salvador havien aconseguit estudiar teologia i medicina, respectivament, i van ajudar econòmicament els seus nebots perquè pogueren també llicenciar-se.

El 24 de novembre de 1881, es va casar amb Julia Menéndez, d'Avilés, però no tingueren fills. Vivien a València però tenien una segona residència a Vilallonga. Fou a partir d'aquest moment quan Sastre va iniciar la seua tasca bibliogràfica i va aconseguir reunir una biblioteca notable, tant per la qualitat com per la quantitat. A més a més, va abandonar la professió de metge i es va dedicar a la direcció de tasques agrícoles. Salvador Sastre Nadal va rebre una influència important de caire cultural de Marcelino Menéndez Pelayo durant la visita que va fer l'erudit en l'abril de 1903 a la ciutat de València.

Fotografia familiar. Dels dos homes que es veuen davant, Salvador Sastre és el de la dreta i el de l'esquerre, el seu germà Francisco; més al fons, l'altre germà, el canonge Onofre Sastre. (De l'arxiu personal de Fernando Sastre Olamendi.)

El 20 d'octubre de 1905, als 57 anys, va morir i les seues restes reposen al cementeri de Villalonga. Al seu testament va disposar que després de la seua mort la seua biblioteca fóra donada a l'Ajuntament de València amb la condició que fóra pública. I el 12 d'abril de 1907 la seua vídua va entregar a l'Ajuntament el fons, amb Serrano Morales com a mediador, amic de Sastre i encarregat de realitzar-ne la cessió, i davant el notari Raimundo Candel Cano i Josep Martínez Aloy com a alcalde, historiador i erudit, i temps després, el consistori va agrair la seua generositat i li va dedicar un carrer que porta el seu nom. Més tard, Juan Jurat va fer el mateix amb la seua biblioteca personal, documents i obres que se cediren als valencians a manera de consulta, sense estar en circulació.

Com hem dit, la qualitat del fons és d'un valor elevat, tant pels títols com pels anys de les edicions. Actualment, el fons es troba a la Biblioteca Municipal Central de València, a la plaça Magúncia, i s'hi pot consultar l'inventari, manuscrit, de l'any 1907, amb el nom «Inventario de la Biblioteca que perteneció al difunto D. Salvador Sastre». Consta de 974 obres en 1.644 volums, tretze de les quals estan desaparegudes i hi ha un full adjunt d'obres perdudes entre les quals no figura la *Divina comedia* de Dante, incunable de 1477, que formava part d'aquesta col·lecció, segons els Fons de la Biblioteca Municipal Central de València, però, malauradament, l'obra no pot consultar-s'hi perquè està perduda, tot i que, al catàleg hi consta com a «*El poema del, Dante (1477)*».

Se sol dir que els llibres fan les persones, i en aquest cas, el fons és el testimoni que ens pot donar a conèixer qui era Salvador Sastre Nadal. Entre totes les obres que el metge donà a l'Ajuntament de València, una de les més especials que hi trobem, és l'edició de 1495, de la traducció de Roís de Corella de *Lo Quart del cartoxà*, de Ludolf de Saxònia, impresa a València.

La gran part dels llibres que hi trobem són de literatura castellana, grega i llatina, i també d'història, de geografia i de filosofia. Hi ha obres de literatura o història sobre la nostra cultura i la nostra llengua però en castellà. És un factor important, però no definitiu per a valorar les motivacions o disponibilitat d'aplegar totes les obres que hi ha al fons; amb tot, s'han de valorar des de la perspectiva de cada gènere, perquè hi trobem edicions tan importants com *El peregrino en su patria*, de Lope de Vega (Brussel·les, 1608), *De los remedios contra la próspera y adversa fortuna*, de Petrarca (Sevilla, 1513) i *Soledades*, de Luis de Góngora (Madrid, 1636). Seria un treball necessari catalogar aquest inventari per a poder gaudir de les obres en la mesura que fóra possible (ja que hi ha edicions del segle XV). La biblioteca està a l'abast de la gent, però no hi ha condicions que faciliten la consulta dels llibres ni que donen a conèixer l'existència del fons. La voluntat de Sastre va ser que aquest fóra públic, que qualsevol persona poguera consultar-hi els llibres, i això no està acomplint-se de manera

Arxiu Biblioteca Llorente. Membres del Centre Excursionista de Lo Rat Penat a Vilallonga el 1905. Al centre, a la soca de la garrofera, Teodor Llorente i Roc Chabàs, i davant d'ells, Salvador Sastre Nadal. A la part dreta, el canonge Sanchis Sivera.

satisfactòria. Per tant, caldria portar a terme una tasca eficient que garantira a qualsevol persona l'oportunitat de consultar i accedir a tot el fons.

Finalment, considere important mencionar algunes de les edicions que hom pot trobar-hi, que poden ser, si escau, com un preludi del catàleg:

-*Vidas y dichos de varones griegos y romanos*, Erasme (Anvers, 1549),

-*Del origen y principio de la lengua castellana*, Bernardo Aldrete (dues edicions: Roma, 1606; Madrid, 1674),

-*Rimas*, Los dos hermanos de Argensolas (Saragossa, 1634),

-*Lo llibre de les dones*, Jaume Roig (València, 1735),

- Retórica*, Maians i Siscar (València, 1757),
- Coplas*, Jorge Manrique (Madrid, 1779),
- Corona de D. Juan II*, Pérez de Guzmán (València, 1779),
- D. Quijote de la Mancha*, Miguel de Cervantes (dues edicions: Madrid, 1787; Madrid, 1798),
- Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del reino de Valencia*, Antonio José Cavanilles (Madrid, 1795-97),
- Novelas ejemplares*, Cervantes (Madrid, 1799),
- Biblioteca valenciana*, Pastor Fuster (València, 1827-30),
- Veinte años después*, Alejandro Dumas (Madrid, 1846),
- Atlas geográfico*, Esteban Paluzie (Barcelona, 1876),
- Obras completas*, Virgilio (Madrid, 1869),
- El amigo manso*, Pérez Galdós (Madrid, 1881),
- Noticia de libros impresos en Sevilla*, Serrano Morales (València, 1892),
- Diccionario de impresores valencianos*, Serrano Morales (València, 1898-99),
- Antología de poetas líricos castellanos*, Menéndez Pelayo (Madrid, 1890-93).

Bibliografia

- Actas del IV Congreso Internacional de Historia de la Cultura Escrita*, recurs web: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=390723>
- ALMELA Y VIVES, F. (1957): *Menéndez Pelayo en Valencia y Valencia en Menéndez Pelayo*, Ajuntament de València.
- ANÒNIM (1903): «En la Albufera. Obsequio al Sr. Menéndez Pelayo», *Las Provincias*, 18 d'abril de 1903.
- Converses amb el familiar Fernando Sastre Olamendi.
- ESCARTÍ, V. J. (2012): «Ressenya ROCA, Rafael. *La Renaixença valenciana i el redescobriment del país. El Centre Excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911)*. Pròleg d'Antoni Ferrando. València: Ed. Denes, 2011, 784 p.», *Mirabilia* 15, p. 380-383.
- GARCIA FRASQUET, G. (1998): «El bibliòfil Salvador Sastre», *Bresca* 7, 2a època, p. 4.
- MASCARELL GOSP, J. (2013): *La Vall de la Safor*, Ajuntament de Vilallonga.
- ROCA, R. (2007): *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, Publicacions de la Universitat de València.
- (2010): *El valencianisme de la Renaixença*, Alzira, Bromera.
- (2011): *La Renaixença valenciana i el redescobriment del país. El centre excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911)*, Paiporta, Denes.
- ROCHER TARRASÓ, S. (1984): «El teniente general excmo. Sr. D. Onofre Sastre Cagnet», Llibre de festes d'octubre de Vilallonga.
- SOLER, A. (2013): *Vilallonga. Història i geografia d'una vila de la Safor*, Ajuntament de Vilallonga.